

Az „Ifjúság 2000©” vizsgálat: Korszakváltás, digitális szakadék, digitális egyenlőtlenségek

1. Ifjúsági korszakváltás

Nyugat-Európában a hatvanas évektől kezdődően a nyolcvanas évekre ifjúsági korszakváltás következett be. A korszakváltás lényege a társadalmi reprodukció megváltozása, illetve az iskolai tudás felértékelődése. Jellemzője a korszakváltásnak az ifjúkor meghosszabbodása, az „amatőr” ifjúsági státusz „professzionális” státusszá alakulása. A fiatalokat közvetlenül ellenőrző intézményeket (munkahely, család, politikai szervezetek) a közvetett ellenőrző intézmények – mass media, fogyasztói ipar – váltják fel. Az ifjúság autonómiája, önállósága megnövekszik. A magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépülésével a nyugat-európai ifjúság körében megfigyelt legfontosabb tendenciák a magyar fiatalok körében egyre inkább érvényre jutnak. A kilencvenes években Magyarországon is kialakult az új, az iskolai ifjúsági korszak. Megteremtődtek az iskolában eltöltött idő megnövekedésének előfeltételei, a közoktatás, majd a felsőoktatás expanziója, a középosztályosodás, a gazdasági, technológiai fejlődés, a fogyasztás expanziója révén (fogyasztási javak elterjedése, a fogyasztói és szolgáltatói ipar hihetetlen mértékű kiterjedése), amely a fiatalok körében egyre növekvő emancipálódási törekvésekkel párosult.

Az iskolai ifjúsági korszak beköszönté a nyugat-európai ifjúságkutatók által korábban felvázolt két forgatókönyvet kínálta a kilencvenes években a magyar fiatalok számára: az egyikben, „a munkanélküliség scenáriójában” Nagy-Britanniában a hetvenes évek során kialakult „két ország” modell fennmarad egy, a hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerő-tartalékokkal, amely a kettős munkaerőpiac másodlagos szektorát képezi. Az ehhez a scenárióhoz kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalóak. Az ifjúsági zavargások lehetősége ezek közül csak az egyik, az etnikai zavargásokkal való összekapcsolódás pedig robbanó hatású, mivel az etnikai/faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos kedvezőtlen helyzetét az intézményesített rasszizmusnak tulajdonítani (Chisholm, L. 1992, 63). A munkanélküliség scenáriója azzal jár, hogy potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, létrejön a társadalom alatti osztály repro-

dukciója. A piaci rendszer kialakulása, az osztályrendszer átalakulása, amely a szociális és oktatási intézmények „piacosításával” is jár, azaz az állami intézményrendszer romlása ezen rétegnek újratermelődését még tovább erősíti.

A másik pedig „a szabadidő scenáriója”, amely letörli a stigmákat a nem-foglalkoztatottakról, akik egy új, „dologtalan” szabadidős osztály alapját képeznék. Elmozdulása ennek a munka-scenárió felé a tanulás felértékelődéséhez és a professzionális ifjúsági státusz kialakulásához vezet. A fiatalok különleges kulturális kreativitása pedig egyre megbecsültebbé válik (Chisholm, L. 1992, 63). A szabadidő scenárió a társadalom középosztályosodásával jár együtt. A középosztályosodó fiataloknak egyik fontos területe a szabadidő, a szabadidőipar kiépülése. „A bekövetkező változások alapja az, hogy a szórakoztatóipar képviselői hisznek abban, hogy felhasználóik természete változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek korábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint például a tehetőség, a mobilitás és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között <<racionális>> alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a <<szórakoztatóiparban>> tapasztalható <<versenyen>> van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem a <<tagnak>>, hanem a <<fogyasztónak>> tekintik” (Clarke, J. – Jefferson, T. 2000).

Az ifjúsági korszakváltás alapvető feltétele a fiatalok informatikai társadalomba való belépésének, ugyanis az iskolában eltöltött idő meghosszabbodásának tömegessé válása teszi szükségessé a fiatalok professzionális státuszának létrejöttét (állami támogatások, utazási stb. kedvezmények, államilag garantált hitelek stb. formájában). A fiatalok professzionális státuszának kiépülése feltétele a középosztályosodás, amely alapja a fiatalok fogyasztói státuszának és ehhez kapcsolódóan a kommunikációs státusz kiépülésének.

Az Ifjúság 2000 vizsgálat adatai alapján az ezredfordulóra Magyarországon egy új ifjúság képe rajzolódik ki. A kilencvenes években a közoktatásban és a felsőoktatásban az expanciónak, a piacgazdaság kihívásainak következményeként a 15-29 éves fiataloknak a tanuló fiatalok váltak arányaiban is az egyik legfontosabb csoportjává. Ez összefügg azzal, hogy az iskolázottsági szint emelkedik, az iskolában eltöltött idő megnövekszik. Különösen vonatkozik ez a 15-24 éves fiatalokra, akik közül a 15-19 évesekre a középiskolába járás, a 20-24 évesekre pedig a felsőfokú intézményekbe járás, illetve befejezése jellemző, szemben a 25-29 évesekkel, akik körében a szakmunkásképzőt, illetve a középiskolát befejezők a domináns csoportok.

A korszakváltás dinamizmusát jól mutatja, hogy addig, míg a 20-24 évesek 27,9%-a tanul főiskolán, egyetemen, illetve fejezte be a főiskolát, egyetemet, addig a 25-29 éveseknek 18%-a. Az iskolai ifjúsági korszakban pedig növekszik a fiataloknak a világra való nyitottsága, saját fogyasztási státusza és bekapcsolódása az információs társadalomba. Az Ifjúság 2000 vizsgálat alapján viszont azt láttuk, hogy az iskolai korszakba lépés, a közoktatás és a felsőoktatás expanziója azonban a származási és területi (regionális) egyenlőtlenségek körülményei között ment végbe. Ez azt jelenti, hogy az új ifjúsági korszak fiataljainak esélyeit befolyásoló tényezők, tehát saját kommunikációs státuszuk és fogyasztói státuszuk kiépülése attól függően emelkedik, hogy a fiatalok milyen iskolai szinten vannak.

A továbbiakban a 15-29 éves fiatalok kommunikációs státuszának feltárására teszünk kísérletet.

2. A magyar fiatalok kommunikációs státusza

Ha a fiatalok számítógéppel rendelkezését, Internet-hozzáférését és Internet-használatot vizsgáljuk az Ifjúság 2000 adatai körében, akkor azt találjuk, hogy a 15-29 éves fiatalok 28,7%-nak volt azt otthonában számítógép (3. ábra), 7,6%-ának van Internet-hozzáférése otthon (4. ábra), 39,4%-a internetezik valamilyen formában (5. ábra). A megkérdezettek között 31% azok aránya, akik saját maguk, és 18,7% azoké, akiknek családja rendelkezik mobil telefonnal a felvétel időpontjában, 2000-ben (6. ábra).

A kor szerinti különbségek a fiatalokon belül is kirajzolódnak: a 15-17 évesek 42,6%-a, 18-19 és 20-22 éveseknek mintegy egyharmada, a 23-26 és a 27-29 éveseknek alig több, mint egyötödének otthonában van számítógép (7. ábra). Igen nagyok az iskolázottság szerinti különbségek is. Akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége a szakmunkásképző, 11%-ának, akiknek pedig egyetem, 66,7%-ának otthonában van számítógép (8. ábra). Igen nagyok a területi különbségek is: a budapesti fiatalok 47%-a, a falusiaknak viszont csak 17%-a fér hozzá otthonában számítógéphez (9. ábra). A települési különbségek markánsan kirajzolódnak a településnagyság szerint is: Budapesten 47%, az 1000 fő alatti településnél viszont 13,5% a számítógéppel otthon rendelkezők aránya (10. ábra). Markánsak a regionális különbségek is: a közép-magyarországiak 39,5%-a, az észak-magyarországi fiataloknak 22,5%-a, dél-alföldieknek pedig 19,9%-a rendelkezik otthon számítógéppel (11. ábra). Szembetűnő a származási külön-

ség: azoknak a fiataloknak, akiknél legalább az egyik szülő diplomás, csaknem kétharmada, akiknél legalább az egyik szülő szakmunkásképzővel rendelkezik, egyötöde, ha pedig 8 általánost végzett, 5,8%-uk rendelkezik otthon számítógéppel (12. ábra).

Ha a különböző tényezők együttes szerepét egy többdimenziós statisztikai eljárással, a „teljes faktoriális modellel” összegezzük, akkor azt látjuk, hogy elsősorban a fiatalok iskolai szintje, másodsorban a család iskolázottsága, azaz a származási háttér, illetve harmadsorban a fiatalok életkora befolyásolja a 15-29 éves fiatalok számítógéppel rendelkezését (13. ábra).

Ha az otthoni Internet-hozzáférést vizsgáljuk hasonló többdimenziós eljárással, akkor a „meghatározó erő” nagysága szerint a sorrend a következőképpen alakul: a származási háttér / a szülők iskolázottsága, az iskolai szint és a települési háttér szerepe a meghatározó (14. ábra). Ez azt jelenti, hogy a diplomás szülői háttérrel rendelkező fiataloknak 23,3%-a fér hozzá otthon Internethez, ezzel szemben áll a 8 általános szülői háttérrel rendelkezők 0,6%-os, illetve szakmunkásképzővel rendelkező szülők gyermekeinek 3,9 százalékos aránya (15. ábra). A főiskolát és egyetemet végzetteknek, illetve ezen a szinten tanulóknak 18,8%-a tudja otthon használni az Internetet, a szakmunkásképzőt végzett, illetve szakmunkásképzőben tanuló fiatalok 1,7 százalékával szemben (16. ábra). Továbbá, míg a budapesti fiataloknak közel egyötöde (19,6%) internetezhet otthonról, a falun élő fiataloknál viszont ez arány mindössze 2,8% (17. ábra)!

Ha azt vizsgáljuk, hogy a fiatalok általában hol férnek hozzá Internethez, akkor azt találjuk a sokdimenziós statisztikai modellben, hogy az Internet-hozzáférés helyét leginkább a fiatalok iskolai szintje, az életkora és a család iskolázottsága magyarázza (18. ábra). A legnagyobb az iskolai szint szerinti különbség: a nyolc általánost végzettek 88,5%-ának nincs számítógépe és semmiféle Internethez való hozzáférése, és négyötöd (80,7%) ez az arány a szakmunkásképzőt végzetteknél, illetve szakmunkásképzőben tanulóknál. Ez az arány azért is döbbenetes, mert szakmunkásképzőt végzett, illetve szakmunkásképzőbe jár a 15-29 éves fiataloknak több mint kétötöde. Ezzel szemben a felsőfokon végzetteknek, illetve a főiskolán és egyetemen tanuló 15-29 éveseknek nem sokkal több mint egytizede nem rendelkezik PC-vel, vagy valamiféle Internethez való hozzáféréssel (19. ábra) (Gábor 2002). A második legnagyobb különbség az életkor alapján rajzolódik ki. Ez azt jelenti, hogy 15-17 éveseknek 29,4%-a olyan, akinek nincs ugyan számítógépe, de máshol internetezik, a 27-29 éveseknek viszont ez

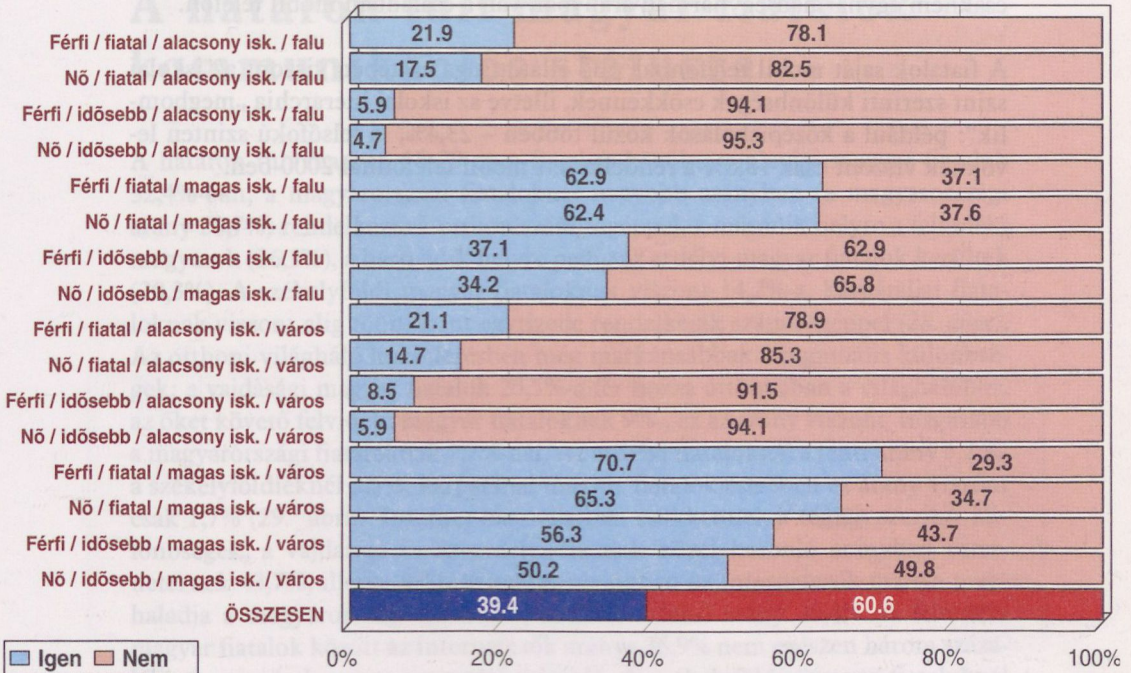
az arány alig több egytizednél (11,1%) (20. ábra). Közel hasonló különbség figyelhető meg a szülők iskolai végzettsége alapján is (21. ábra). Azok a fiatalok, akiknél a szülők legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános 84,2 %-a nem rendelkezik számítógéppel és Internet-hozzáférési lehetőséggel sem otthon, se máshol - se iskolában, se munkahelyen, azoknál, akiknél legalább az egyik szülő szakmunkásképzővel rendelkezik, 61,2% fenti arány, azoknál viszont, akiknél az egyik szülő diplomával rendelkezik nem sokkal több mint egyötödre (21,6%) csökken azoknak az aránya, akik nem férnek hozzá a világhálózathoz. A 15-29 éves fiatalok internetezését (azt, hogy valahol interneteznek-e egyáltalán) többdimenziós statisztikai modellben összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a leginkább befolyásoló tényező ez esetben is az iskolai szint, az életkor és a család iskolázottsága (22. ábra).

Ez azt jelenti, hogy a felsőfokú intézményben tanulók, illetve diplomával rendelkezők csaknem háromnegyede (74,5%), a középiskolába járóknak, illetve érettségizetteknek mintegy fele (51%) internetezik. Ha a fiatalok iskolai szintje szakmunkásképző, akkor alig több mint egytizedük (13%), ha pedig nyolc általános, kevesebb, mint egytizedük (8,1%) internetezik (23. ábra). Korcsoport szerint pedig addig míg a 15-17 éves fiataloknak közel háromnegyede, a 27-29 éves fiataloknak viszont alig több, mint egynegyede internetezik (24. ábra). A szülők iskolázottságát figyelembe véve pedig azt látjuk, ha legalább az egyik szülő diplomás, akkor a fiataloknak több, mint kétharmada (69,6%), ha pedig nyolc általános, akkor alig több, mint egytizede (13,6%) internetezik (25. ábra)!

A szocio-demográfiai (iskolázottság, nem, kor és lakóhely) adatokat együtt vizsgálva azt találjuk, hogy a legnagyobb az internetezők aránya a 22 évnél fiatalabb, iskolázottabb (legalább középiskolába járó, illetve középiskolai végzettséggel rendelkező) városiak körében – 70,7%, ezt közelítik a 22 évnél fiatalabb városi nők – 65,3%. A „fiatalabb” városiakat követik a „fiatalabb” falusi férfiak (62,9%), illetve nők (62,5%). Csak ezután következnek mintegy húsz százalékkal leszakadva az idősebb, magasabban iskolázott városi férfiak és nők, közöttük az internetezők aránya 56,3%, illetve 50,2%. A következő csoport szintén mintegy húsz százalékkal leszakadva a 22 évnél idősebb, magasabb iskolázottsággal rendelkező falusi férfiak és nők csoportja, közöttük az internetezők aránya 37,1%, illetve 34,2%. A közel hasonló arányban és kevésbé interneteznek az alacsony iskolázottsággal rendelkező falusi és városi férfiak, 21,9%, illetve 21,1%. Legkevésbé pedig az alacsony iskolázottsággal rendelkező városi, illetve falusi nők interneteznek – 5,9%, illetve 4,7% (lásd a 26. ábrát a következő oldalon).

26. Internetezik-e - a megkérdezett alapvető szocio-demográfiai jellemzői
Nem/Kor (22 évesig „fiatal”)/Iskolai szint (középiskolától „magas”)/Lakóhely

„IFJÚSÁG 2000” A Nemzeti Ifjúságkutató Intézet adatfelvétele, 2000, N=8000 fő

A kommunikációs státusz igen fontos eszköze a mobil telefon. Többdimenziós statisztikai modellünkben azt látjuk, hogy a mobil telefonttal rendelkezést leginkább az életkor befolyásolja, a korábbiakéhoz (Internet-hozzáférés, Internet-használat stb.) képest, megmarad a szülők iskolázottságnak jelentős befolyásoló szerepe, kimutatható ugyan, de látványosan csökken az iskolai szint hatása. Ez azt jelenti, hogy a 15-17 évesek közül csaknem minden harmadik, a 27-29 évesek közül viszont alig minden tizedik rendelkezik saját telefonnal. A szülők iskolai végzettsége alapján pedig azt találjuk, hogy abban az esetben, ha legalább az egyik szülő diplomával rendelkezik, akkor a családoknak több, mint kétharmadában van a családnak, illetve a fiatalnak saját magának mobil telefonja, ha a szülők egyike legalább szakmunkásképzővel rendelkezik, akkor a családok közel felében, ha pedig a szülők legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános, akkor egyharmad az előbbi arány (27. ábra). A felsőfokú

színten (felsőoktatási intézményekbe járók, illetve diplomával rendelkezők) családjának négyötödében, a középiskolai és szakmunkásképző szinteken csaknem egyharmad-egyharmad arányban van a családban mobil telefon.

A fiatalok saját mobil telefonnal való ellátottsága esetében viszont az iskolai szint szerinti különbségek csökkennek, illetve az iskolai hierarchia „megbomlik”: például a középiskolások közül többen – 23,4%, a felsőfokú szinten levőknek viszont csak 18,8%-a rendelkezett mobil telefonnal 2000-ben.